

УДК 7:005.745-056.266

DOI: <https://doi.org/10.31499/2618-0715.5.2020.220775>

**МИСТЕЦТВО ЗМІНЮЄ ЖИТТЯ: ДОСВІД РОБОТИ МІЖНАРОДНОГО
ХУДОЖНЬОГО СИМПОЗИУМУ-ПЛЕНЕРУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
«МИСТЕЦТВО БЕЗ ОБМЕЖЕНЬ»**

Кравченко Оксана, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Молоченко Інна, аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0001-9885-4474

E-mail: grasshoper731@gmail.com

Заняття творчістю мало кого залишає байдужим. На нашу думку, особливий вплив така діяльність має на людей з інвалідністю. За допомогою мистецтва можна пізнати світ та реалізувати себе в ньому. Це все можна побачити на прикладі Міжнародного художнього симпозиуму-плєнеру осіб з інвалідністю «Мистецтво без обмежень», що відбувся за сприяння Українського культурного фонду. У статті висвітлено, як різні мистецько-реабілітаційні заходи впливають на особистість людини з інвалідністю, її духовний та фізичний стан, а також як ці всі заходи у поєднанні з інклюзивним туризмом розширюють свої можливості, стаючи повноцінною соціальною послугою.

***Ключові слова:** мистецтво без обмежень, люди з інвалідністю, інклюзивний туризм, реабілітація, творчість.*

**ART CHANGES LIFE: EXPERIENCE OF WORK OF THE
INTERNATIONAL ART SYMPOSIUM-PLENARY OF PERSONS WITH
DISABILITIES «ART WITHOUT LIMITS»**

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Molochenko Inna, Postgraduate student Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0001-9885-4474

E-mail: grasshoper731@gmail.com

Creativity leaves few people indifferent. In our opinion, such activities have a special impact on people with disabilities. With the help of art you can learn about the world and realize yourself in it. All this can be seen on the example of the International Art Symposium-Plein Air of Persons with Disabilities «Art without Restrictions» with the assistance of the Ukrainian Cultural Foundation. The article highlights how various artistic and rehabilitation measures affect the personality of a person with a disability, his spiritual and physical condition. And also in combination with inclusive tourism as all these measures expand their opportunities, becoming a full-fledged social service.

Keywords: art without restrictions, people with disabilities, inclusive tourism, rehabilitation, art.

Постановка проблеми. У сучасному світі прийнято виділяти дві моделі включення: індивідуальну і соціальну. Перша передбачає орієнтацію на адаптацію індивіда до соціуму і позначається терміном «інтеграція», друга – соціуму до особливостей індивідів і описується терміном «інклюзія».

Кожна з моделей характеризується своїми обмеженнями. Так, інтеграція спирається на концепцію нормалізації соціального існування людей з особливостями шляхом застосування корекційних та реабілітаційних підходів.

Модель інклюзії спирається на концепцію соціального конструкціонізму, яка, звертає увагу на соціокультурне конструювання особливостей людей в інтересах здійснення влади над ними, проте схильна ігнорувати соціально-культурну основу органічних порушень індивіда і їх значення для визначення шляхів і цілей освоєння культури. Це означає, що бажаним соціокультурним наслідком інклюзії, орієнтованої на ідеал автономії, є прийняття норм, що диктуються цим ідеалом, а саме – самовизначення, незалежність, відстоювання права на відміну і повага до особливостей інших.

Індивідуальна модель інтеграції схильна бачити потенціал мистецтва в його інструментальному застосуванні як засобу терапії, корекції або реабілітації індивіда. Соціальна модель інклюзії посиляється на соціальний поворот у сфері мистецтва, зближуючи його із соціально-конструкціоністським підходом до проблеми порушень та інвалідності. Ця модель розглядає мистецтво як сферу соціального конструювання реальності, у тому числі реальності порушень, але, слідує логіці відриву тілесного від соціально-культурного, залишає за межами становлення тілесності людини як культурно-осмисленої. При цьому мистецтво також розглядається лише як інструмент соціальної критики або конструювання. Подолання всіх цих протиставлень можливе на шляху відмови від вихідного розриву тілесності і духовно-практичного виміру людської особистості [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література, що аналізує значення мистецтва для соціальної інклюзії та реабілітації осіб з інвалідністю, часто обмежується його розглядом в арт-терапевтичному контексті. Проте вивчення впливу творчості на реабілітацію людей з інвалідністю та можливу інтеграцію їх у суспільство за допомогою інклюзивного туризму займалися як вітчизняні науковці (Н. Белоусова, Г. Витак, О. Вінокурова, Л. Гайдай, С. Єфіменко, Н. Коляда, І. Крупська, Г. Кучер, Н. Левченко, Т. Семигіна, Т. Сметаніна, О. Філімонов, О. Чернишенко, А. Шинкарюк, І. Шурма), так і зарубіжні (І. Арджайл, Г. Бельціг, Т. Бельчева, Дж. Болтон, М. Бурно, Дж. Салліван-Сулевські, Г. Тульчинський, Р. Хаснайн, А. Шеманов).

Метою статті є вивчення та аналіз впливу творчої діяльності на реабілітаційні процеси людей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай для всіх є звичним самовиражатися через різні прояви творчості. Багато людей навіть не задумуються, що для декого це великий та важкий крок до розвитку, поліпшенні життя та спосіб показати себе світу, у більшості випадків це стосується людей з інвалідністю. Головна цінність реабілітації мистецтвом полягає в тому, що це може врівноважити психічний стан людини, підвищуючи її здатність до самовираження, самопізнання і рефлексії. За допомогою мистецтва, на символічному рівні проживаються фактично всі почуття й емоції людини: любов і ненависть, образа і радість, злість і захват, гнів, страх, розчарування. І все це реагування проходить у нетравматичній для людини формі. Малюючи, розфарбовуючи, пишучи, людина не просто розв'язує якесь конкретне вузьке завдання. А вчиться дивитися на ситуацію з боку, знаходить більш глибоке бачення і розуміння свого життя, знаходить важливі відповіді на вічні питання. А це вже значно більше, ніж просто реабілітація, а відновлення організму та особистості в цілому [1].

Сучасна арт-терапія тісно пов'язана з визнанням цінності людських ресурсів як найважливішої умови суспільства, що розвивається. Турбота про людські ресурси невід'ємна від удосконалення медичної та соціальної допомоги, у тому числі – шляхом упровадження ефективних методів профілактики, лікування та реабілітації психічних і соматичних захворювань. У той же час збереження здоров'я і підвищення якості життя людей у суспільстві визначається не тільки фактором медичної та соціальної допомоги, а й їхньою особистою відповідальністю й активністю, бажанням і здатністю піклуватися про своє здоров'я і благополуччя, використовуючи внутрішні і зовнішні ресурси. На теперішній час кардинально змінюється концепція медичної та соціальної допомоги. Вона все більше орієнтується не тільки на лікування хвороб або розв'язання проблем людей, а й на підтримку їхнього внутрішнього потенціалу життєстійкості, у тому числі за рахунок більш активного використання різноманітних зовнішніх ресурсів, пов'язаних із природою, культурою, спілкуванням і творчою діяльністю. Саме ці ресурси використовує арт-терапія з метою відновлення і збереження здоров'я, гармонізації відносин і підтримки творчої природи людини.

На сьогоднішній день арт-терапія проникає в найрізноманітніші галузі медицини, соціальної роботи й освіти. З інституційного середовища вона часто переміщається в більш широкий простір, пов'язаний із повсякденною діяльністю і відносинами між людьми, особливо людьми з інвалідністю [2].

Здебільшого реалізація арт-терапевтичних заходів, спрямованих на розвиток різних мистецьких практик для реабілітації людей з інвалідністю, відбувається за рахунок різних грантів та проєктів. Прикладом такого проєкту з реабілітаційними властивостями за допомогою мистецтва та інклюзивного туризму є Міжнародний художній симпозіум-пленер, який проходив у м. Умань з

12 по 24 серпня 2020 року. Це грантовий проєкт, який реалізовується за фінансової підтримки Українського культурного фонду.

Метою та завданнями проєкту є: формування іміджу міста Умань як культурно-освітнього, соціального, туристичного для всіх без обмежень шляхом висвітлення його краси через засоби образотворчого мистецтва; запрошення до реалізації проєкту художників з інвалідністю із поріднених міст побратимів, що дасть можливість підвищити рівень їхньої майстерності за сприяння визнаних майстрів-художників та за участі студентів-волонтерів; створення умов для реалізації їхньої власної творчості, забезпечення послугами з комплексної соціальної реабілітації відповідно до індивідуальних потреб, соціальної адаптації та інтеграції в нові культурні спільноти; висвітлення мистецької події в засобах масової інформації, представлення творчої роботи художників з інвалідністю – учасників проєкту під час мистецьких виставок та у друкованому виданні.

Проєкт дав можливість привернути увагу до захисту базових соціальних цінностей представників суспільства, які мають порушення й інвалідність, їхніх можливостей та обдарувань, водночас підкреслив необхідність зробити доступним культурно-історичний простір туристичного міста для кожного. Уманському міському товариству дружби із зарубіжними країнами проєкт дав можливість об'єднати художників з інвалідністю з різних країн світу, у тому числі з міст-побратимів, що розширює дружні стосунки між містами та країнами. Уманському державному педагогічному університету імені Павла Тичини дарував можливість майбутнім художникам познайомитися із творчістю видатних майстрів образотворчого мистецтва, народних і заслужених художників України та пізнати таїну інклюзивного мистецтва, а також студентам, майбутнім соціальним працівникам, спробувати себе у ролі волонтерів, працюючи з певною категорією людей, зокрема з людьми із порушеннями та інвалідністю. Для Центру інтегрованих соціальних послуг міста Умань цей проєкт є певним досвідом інклюзивної роботи з особами з інвалідністю, прикладом надання послуг із інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, що спрямовується на розвиток потенціалу митців – членів громади, активного залучення їх у подальшому до культурно- мистецького життя як у місті, у країні, так і за кордоном.

Міжнародний художній симпозіум-плєнер осіб з інвалідністю «Мистецтво без обмежень» – це культурний продукт для людей з інвалідністю, який сприяє їх соціальній адаптації, розвитку творчих здібностей та реалізації творчого потенціалу такої категорії людей, а також сприяє професійній комунікації художників-аматорів та професіоналів, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей.

Унікальність проєкту полягає в тому, він не має аналогів в Україні, створює умови для рівної участі, рівного доступу та можливостей для культурного самовираження всіх художників, у тому числі осіб з інвалідністю [4].

Симпозіум-плєнер дозволив художникам з інвалідністю з України та закордону (у тому числі з міст-побратимів) познайомитися з неповторною красою міста Умань, його околиць, історичними та туристичними об'єктами, шедевром

садово-паркового мистецтва – дендрологічним парком «Софіївка», що входить до семи чудес України [4].

Основними цілями проекту є створення умов для рівної участі, доступу та можливостей творчого самовираження художників з інвалідністю та пізнання ними навколишнього світу, зокрема культурно-історичних та туристичних багатств міста Умань; популяризація інклюзивного мистецтва як потужного засобу соціальної інтеграції людей з інвалідністю та популяризація міста, у тому числі серед такої категорії людей; через образотворче мистецтво показати красу міста Умані, залучивши до творчого процесу художників з інвалідністю та людей із порушеннями, що включає в себе творчу роботу на локаціях.

У ході пленеру та виконання різних завдань відбулися такі заходи:

– ознайомлення митців з містом Умань та його околицями, історичними і туристичними об'єктами; що включає в себе:

– відвідування Центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок»;

– відвідування НДП «Софіївка»;

– виїзд до УДПУ імені Павла Тичини;

– відвідування ДІАЗ «Стара Умань»;

– екскурсія в єврейський квартал до могили Цадика Нахмана;

– екскурсія до Уманського краєзнавчого музею та його відділень;

– екскурсія в Синицький парк;

– виїзд в село Полянецьке до творчої садиби «Лялькова хата»;

– виїзд до села Пугачівка;

– творча робота на локаціях (с. Легедзино) – творча зустріч і майстер-клас із майстринею-лялькаркою Ольгою Собкович;

– виїзд у с. Паланка;

– проведення творчих зустрічей та майстер-класів учасників проекту з митцями Умані, учнівською та студентською молоддю та провідними майстрами України, а саме:

– творча зустріч із майстринею-вишивальницею Наталією Осіпенко;

– майстер-клас із онлайн-трансляцією від зарубіжного художника,

– творча зустріч з учасником симпозіуму, народним художником України Феодосієм Гуменюком;

– творча зустріч із краєзнавцями міста Умань (онлайн-трансляція);

– спілкування із французьким художником – учасником пленеру (онлайн-трансляція);

– творча зустріч з учасником симпозіуму, заслуженим художником України Миколою Кочубеєм;

– творча зустріч із художником із Білорусії (онлайн-трансляція);

– творча зустріч із дитячим ілюстратором зі Львова Вікторією Ковальчук;

– проведення майстер-класу з Миколою Кочубеєм із онлайн-трансляцією;

– творча зустріч із каліграфом, заслуженим художником України Віталієм Мітченком;

- творча зустріч і майстер-клас з майстринею-лялькаркою Ольгою Собкович;
- майстер-клас для учасників творчої групи з кераміки з майстринею з Умані Тамарою Швець;
- проведення проміжної виставки робіт учасників пленеру в м. Умань.

Основною метою проєкту є розвиток потенціалу митців з інвалідністю, активне впровадження інклюзивного підходу до реалізації культурно-освітніх завдань, промоція інклюзивного мистецтва в українському суспільстві, розвиток інклюзивного туризму.

У процесі реалізації організатори проєкту зіштовхнулися з такими можливими ризиками: фізична неспроможність деяких учасників у виконанні певних завдань, непідготовленість до участі у спільній роботі. Неможливість здати звітну роботу учасника пленеру через погіршення стану його здоров'я. Неприятливі погодні умови під час проведення пленеру та обставини, які важко передбачити; карантинні обмеження, пов'язані з епідемією вірусу COVID-19.

Для мінімізації ризиків були залучені психологи та реабілітологи, всі учасники проживали з урахуванням карантинних заходів, перебування на робочих локаціях було здійснено з дотриманням дистанцій, програми заходів було адаптовано до певних обставин без суттєвих змін, аби кінцевий результат був незмінним.

За підсумками проведеної роботи учасники пленеру мали змогу пройти анкетування. Аналіз його показав, що більша частина респондентів мала на своєму шляху проблеми та перешкоди під час пересування та відчувала проблеми з місцями для паркування та зупинками автотранспорту, якими користуються люди з інвалідністю. Також вони вказали, що входи до будинків та споруд, до різних приміщень, у тому числі до санвузлів, є недоступними та не пристосованими для людей з інвалідністю. Проте також відзначили наявність візуальної інформації про місце розташування елементів доступності. Попри труднощі майже всі учасники вказали на відчуття комфорту при перебуванні, доброзичливе ставлення з боку персоналу та можливість отримання консультації з будь-яких питань. Учасники проєкту знайшли собі товаришів. Усі опитувані не відзначили суттєвих змін у своєму емоційному стані, адже упродовж усього проєкту їх оточували тільки позитивні події. Водночас майже всі сказали, що під час заняття мистецтвом їхній настрій змінюється, та одногосно вирішили, що мистецтво допомагає самовиражатися. Варте уваги і те, що 100% респондентів визначили інклюзивний туризм корисним та виявили бажання займатися ним і надалі. А загальне враження від пережитих подій, незважаючи на незначні перешкоди, всі оцінили найвищими балами.

Тож, аналізуючи відгуки учасників проєкту, можемо зробити висновки про психотерапевтичний ефект від участі у ньому, що виражається у переживанні учасниками стану релаксації й умиротворення, зростанні самооцінки і набутті впевненості в собі, у розвитку навичок творчої діяльності, а також групових взаємин. Також можна зробити висновок про більшу ефективність від занять

мистецтвом у групі завдяки розвитку почуття належності до неї, переживанню колективної поваги і зростанню групової згуртованості.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямку. Отже, підтвердився позитивний вплив мистецтва на людину з інвалідністю. І те, що воно завжди також має реабілітаційний характер. Поєднавши різні прояви арт-терапії з інклюзивним туризмом, ми отримуємо потужний інструмент для реабілітації людей з інвалідністю. Вплив його буде неоціненний, за рахунок цього людина з інвалідністю отримає жагу до життя, мотивацію до творчості; можливість показати свій талент, поділитися своїм досвідом, знайти нових друзів, підтримку, покращити свій емоційний та психологічний стан, після чого стовідсотково покращиться і фізичний стан такої людини. Все це ми бачимо на прикладі Міжнародного симпозіуму-пленеру осіб з інвалідністю «Мистецтво без обмежень», що сприяв розвитку людей з інвалідністю, громадськості, доступного середовища для подальших проєктів. А головним результатом цього проєкту є вмотивованість його учасників на творчість, якою вони діляться з оточенням. Але для повноцінного та систематичного впливу ця діяльність повинна бути не в межах різних проєктів, а включена до переліку надання соціальних послуг людям з інвалідністю, що в поєднанні з іншими видами діяльності буде мати потужний вплив на учасників.

Перспективою для подальших досліджень є розробка та впровадження такої інноваційної соціальної послуги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапия как метод реабилитации людей с ограниченными возможностями здоровья. *Комплексный центр социального обслуживания населения октябрьского района города Екатеринбург* : веб-сайт. URL: <https://zabota060.msp.midural.ru/deiatelnost-u060/metodicheskie-rekomendaciixxxx/art-terapiya-kak-metod-reabilitacii-lyudey-s-ogranichennymi-vozmojnostyami-zdorovya.html>
2. Копытин А. И. Социальная и клиническая арт-терапия. *Клиническая и медицинская психология: исследования, обучение, практика: электрон. науч. журн.* 2013. №2(2). URL: <http://medpsy.ru/climp>
3. Кравченко О. О., Кучер Г. М. Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»: зб. наук. пр. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. Випуск 2 (45). С. 109–114.*
4. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Соціально-економічні засади підтримки людей з інвалідністю крізь призму професійної реабілітації. *Економічні горизонти.* 2019. Вип. 1 (8). С. 44–52.
5. «Мистецтво без обмежень»: уманчан запрошують приєднатися до художнього пленеру. *Уманьnews.city* : веб-сайт. URL: <https://umannews.city/read/misto/95000/-mistectvo-bez-obmezhenumanchan-zaprosheyut-priednatisya-do-hudozhnogo-pleneru>
6. Український культурний фонд : веб-сайт. URL: <https://ucf.in.ua>
7. Філімонов О. Б., Шинкарьок А. О. Фінансування соціальних проєктів для людей з особливими потребами в Україні та Польщі. *Фінансовий простір.* 2017. № 1 (25). С. 103–111.
8. Шеманов А. Ю. Социокультурные последствия отклонений в развитии и потенциал искусства в их преодолении. *Горизонты зрелости. Сборник тезисов участников Пятой всероссийской научно-практической конференции по психологии развития.* Москва. 2015. С.528–532.

REFERENCES

1. Art-terapija kak metod reabilitacii ljudej s ogranichennymi vozmozhnostjami zdorov'ja. *Kompleksnyj centr social'nogo obsluzhivanija naselenija oktjabr'skogo rajona goroda Ekaterinburga* : veb-sajt. URL: <https://zabota060.msp.midural.ru/deiatelnost-u060/metodicheskie-rekomendaciixxxx/art-terapiya-kak-metod-reabilitacii-lyudey-s-ogranichennymi-vozmojnostyami-zdorovya.html>
2. Kopytin A. I. Social'naja i klinicheskaja art-terapija. *Klinicheskaja i medicinskaja psihologija: issledovanija, obuchenie, praktika: jelektron. nauch. zhurn.* 2013. №2(2). URL: <http://medpsy.ru/climp>
3. Kravchenko O. O., Kucher H. M. Inkliuzyvnyi sotsialno-reabilitatsiinyi turizm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna robota»: zb. nauk. pr.* Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2019. Vypusk 2 (45). S. 109–114.
4. Koliada N. M., Kravchenko O. O. Sotsialno-ekonomichni zasady pidtrymky liudei z invalidnistiu kriz pryzmu profesiinoi reabilitatsii. *Ekonomichni horyzonty.* 2019. Vyp. 1 (8). S. 44–52.
5. «Mystetstvo bez obmezhen»: umanchan zaproshuiut pryednatysia do khudozhnogo pleneru. *Umannews.city* : veb-sajt. URL: <https://umannews.city/read/misto/95000/-mistectvo-bez-obmezhenumanchan-zaproshuyut-priednatisya-do-hudozhnogo-pleneru>
6. Ukrainskyi kulturnyi fond : veb-sajt. URL: <https://ucf.in.ua>
7. Filimonov O. B., Shynkariuk A. O. Finansuvannia sotsialnykh proektiv dlia liudei z osoblyvymy potrebamy v Ukraini ta Polshchi. *Finansovyj prostir.* 2017. № 1 (25). S. 103–111.
8. Shemanov A. Ju. Sociokul'turnye posledstvija otklonenij v razvitii i potencial iskusstva v ih preodolenii. *Gorizonty zrelosti. Sbornik tezisov uchastnikov Pjatoj vserossijskoj nauchno-prakticheskoi konferencii po psihologii razvitija.* Moskva. 2015. S.528–532.